

Aloiz Benac, *Obre II — A neolithic settlement of the Butmir group at Gornje Polje și Obre I — A neolithic settlement of the Starčevo — Impresso and Kakanj cultures at Raskršće*, apărut în *Wissenschaftlichen Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseum*, Band III, Heft A. Archäologie, Sarajevo, 1973, 430 p., 15 planuri, 50 figuri, 94 plășe, din care 9 color.

Obre II. Lucrarea are 16 capitole care analizează, din toate punctele de vedere, problematica unei stațiuni, unei civilizații și a unei zone, precum și locul acesteia în marele cerc cultural din care face parte. Stațiunea are cca 200×100 m, din care a fost cercetată zona centrală și partea de sud între anii 1963—1968, efectuându-se patru campanii de săpături.

Capitolul 1 — Istoricul cercetărilor, prezintă problematica stațiunii, a culturii Butmir, precum și colaborarea între cercetătorii iugoslavi și americani, între diferite instituții, colaborare rodnică, intensă, care a permis ca în scurt timp să fie lămurite probleme de bază ale unei stațiuni, civilizații sau zone. În lucrare este pe larg descrisă poziția geografică a stațiunii (cap. 2), relevându-se avantajele pe care condițiile geografice le ofereau pentru practicarea agriculturii. De asemenea sînt prezentate relațiile culturale favorizate de orientarea râurilor Bosna, Sava și altele spre centrul, nordul, vestul și sud-estul Iugoslaviei, relațiile cu Pannonia, zona Adriaticii și Balcanii.

Metodele de cercetare, martorii stratigrafici, prezentarea stratigrafică a nivelelor de locuire (cap. 4—5) aduc o imagine clară asupra etapelor de locuire, a dispunerii și formei locuințelor, a mormintelor și a altor complexe de locuire din cele 8 niveluri. Prețioase sînt observațiile despre tehnica de construcție, forma locuințelor, a încăperilor, a locului dispunerii cuptoarelor, interiorul locuințelor, și a reconstituirii de locuințe și cuptoare, a tipului de așezare (cap. 6).

De un spațiu întins se bucură prezentarea condițiilor economice și sociale ale stațiunii (cap. 7). Cultul morților și alte culte sînt prezentate, de asemenea, pe larg, în corelație cu zonele învecinate, în culturile Hvar, Lisičići, și pe spații mai largi (cap. 8).

Obiectele (unelte, arme, podoabe și plastică) sînt prezentate separat (cap. 9—10). Ceramică este publicată pe niveluri, iar în cadrul acestora pe grupe culturale sau categorii. În faza I sînt elemente Kakanj, Danilo, Lengyel, ceramică neagră lustruită, elemente Butmir; în faza II există ceramică neagră lustruită, ceramică cu benzi punctate, ceramică de tip adriatic și alte elemente din bazinul Tisei, din cultura Lasinja, precum și elemente Kostolac (cap. 12, 35 p.).

Capitolul relațiilor culturale cu alte grupe și așezări neolitice (cap. 13, 18 p.) tratează relațiile Bosniei cu stațiunile învecinate ale culturii Butmir și alte civilizații din Adriatică, Mediterana, sud-estul Europei, din Pannonia și din Europa centrală.

Relațiile Turdaș — Obre II, foarte bine, de altfel, precizate, ocupă un loc important în lucrarea savantului iugoslav. Nu putem fi însă de acord cu încadrarea prea timpurie

a culturii Petrești, pe care autorul a preluat-o pe baza observațiilor mai vechi ale lui Berciu, Paul și Vlăsa. Evoluția culturii Vinča (Vinča—Turdaș I) în Transilvania este asemănătoare, în linii generale, cu cea din Banat și Serbia, pînă în faza Vinča B₂. Ca urmare a interferențelor Vinča—Linearbandkeramik, sesizate, credem noi, în Banat (la Cma Bara, Cristurul Sîrb, Matejski Brod, Idjoš, Parța și altele), fenomen ce se petrece în faza Vinča B₂, are loc o evoluție diferită a grupului Turdaș față de Vinča. Pe de altă parte, maxima evoluție a complexului Lumca Nouă și a grupului Turdaș are loc tocmai în faza B₂. Din aceste motive, nu credem posibil paralelismul Vinča B₂ — Petrești A sau AB (p. 186), cum îl prezintă Benac și cum reiese din bibliografia citată.

Capitolul 14 (16 p.) cuprinde geneza și evoluția culturii Butmir, exprimată pe baza descoperirilor de la Obre II, prezentîndu-se principalele componente și rolul lor. Ultimul capitol (cap. 15, 9 p.) tratează problemele cronologice, în același timp fiind precizate, pe aceste baze, și concluziile privind componentele grupului Butmir, pe parcursul evoluției sale tratîndu-se fenomenele complex, în cadrul unitar al evoluției și mișcărilor neolitice din sud-estul Europei.

*

Obre I, situată la mică distanță de Obre II, în același context geografico-morfologic, a fost cercetată între anii 1967—1968, în 1970 preparîndu-se o suprafață de 606,5 m². Și această săpătură este rezultatul colaborării iugoslavo-americane (vezi *Obre I*, cap. I, introducere, istoric, metode de cercetare).

Capitolul 2 tratează topografia și observațiile stratigrafice. Au fost diferențiate 4 niveluri notate de la I—IV. Capitolul 3 prezintă complexele de locuire (locuințe, cuptoare, vetre, ateliere de ceramică etc.). Capitolul 4 se ocupă de prezentarea condițiilor economice (vîntătoare, agricultură, prelucrarea obiectelor, podoabelor), relațiile de schimb cu sudul Italiei și zonele dunărene (prin locul de origine al obsidianului).

Cultul morților și alte culte sînt expuse pe larg, prezentîndu-se cele 8 morminte descoperite în stațiune, care aparțin fazelor vechi: Starčevo—Impresso (cap. 5, 26 p.). Capitolul 6 tratează despre unelte, arme și podoabe (din piatră șlefuită, silex, os, corn etc.), iar în capitolul 7 despre plastica de lut.

Ceramica (cap. 8) este descrisă pe faze, pe categorii, unele în involuție (cele Starčevo—Impresso), iar altele în evoluție: Protokakanj și Kakanj. O atenție deosebită se acordă elementelor noi în factură, forme și ornamente. Capitolul 7 se ocupă de relațiile între Starčevo—Impresso și Kakanj, care, în opinia autorului, se dezvoltă din cultura Starčevo—Impresso cu puternice influențe adriatice. Vechile opinii privind o componentă dunăreană și o alta, adriatică, arată autorul, se bazează pe analize tipologice și nu pe observații stratigrafice. În acest context sînt analizate observațiile lui Grbić, Jovanović, Srejić, Garašanin, Batović, cu privire la aceste probleme.

Capitolul 10 se ocupă de relațiile cu alte grupe neolitice, fiind una dintre cele mai competente analize a relațiilor și evoluției culturii Starčevo. Problema este prezentată analitic pe oca 15 p. Capitolul 11 tratează pe baza observațiilor de la Obre I, relațiile cronologice dintre zonele centrale ale Bosniei și Italia, Dalmația, Slovenia, Serbia, Voivodina, Thessalia și altele.

Concluziile sînt prezentate în capitolul 12 (2 p.). Acestea se referă, în principal, la geneza culturii Kakanj, apariția și dezvoltarea unor elemente străine pe fond local.

Lucrarea este una dintre cele mai bune analize a fenomenelor de interferență, fenomene care se manifestă din plin în Bosnia. Evoluția și dispariția culturii Starčevo are o uimitoare asemănare cu fenomenele care se petrec în Moldova, la Trestiana, ambele situate în zone

periferice ale complexului starčevian. În ambele zone se dezvoltă pictura geometrică și ceramica cu barbotină. Influența vinčiană este mai puternică în Moldova, deși astăzi este greu de precizat prin ce intermediu s-a petrecut. Benac acordă mai puțină atenție fenomenului vinčian și îl consideră mai târziu decât apariția grupului Protokakanj.

Relațiile Obre I, IV — Bolintineanu, de altfel juste din punct de vedere al materialului, întâmpină câteva observații cronologice. După cât se știe din noile cercetări, Bolintineanu I este posterioară culturii Dudești (Comșa, în *Materiale*, 1962, p. 205; Mateescu, în *Materiale*, 1961, p. 189), iar cultura Dudești este contemporană cu sfârșitul fazei Vinča A (Lazarovici, în *Pontica*, 1971, 36—37). De altfel, nu este de mirare, deoarece în literatura de specialitate a rămas o veche concepție, nefondată stratigrafic, potrivit căreia cultura Boian A — Bolintineanu ar fi contemporană cu Vinča A (vezi Dimitrijević, *Sopot—Lengyelska Kultura*, p. 81), și astfel se paraleliza Bolintineanu cu Vinča A — Dimini-Tsangli, iar Giulești cu Petrești — Vinča B₁).

O altă observație, pe care dorim să o facem, este relația Vinča — Sesklo — Kakanj. În accepțiunea noastră, cele mai timpurii elemente Vinča A (A₁ la noi) sînt contemporane cu sfârșitul culturii Sesklo și începutul culturii Dimini, faza Tsangli, iar celelalte faze nu mai au contact cu Sesklo (pentru relațiile Vinča—Dimini, vezi Lazarovici, în *Apulum*, XV, 1977, p. 19—26). Fenomenul vinčian, credem noi, a influențat cultura Kakanj încă din cel mai timpuriu orizont, chiar dacă nu direct, ci prin intermediul Adriaticii. În nivel II de la Obre I sînt unele forme comune și pentru Vinča A₂ (la noi): vezi pl. XXVII/1—2, 9.

Monografiile Obre II și Obre I rămîn un exemplu de metodologie de lucru, interpretare și valorificare a rezultatelor unor cercetări arheologice, fiind unele din lucrările de referință pentru neoliticul din sud-estul Europei.

GH. LAZAROVICI